

Bydło polskie czerwone w północno-wschodniej Polsce

Janusz Klupczyński, Maria Czaplicka, Jan Miciński

*Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Katedra Hodowli Bydła,
ul. Oczapowskiego 5, 10-719 Olsztyn*

Na obszarach dawnej Polski występowała pierwotna, autochtoniczna odmiana bydła krajowego, jednomaścistego, koloru od jasnoczerwonego i wiśniowego, do brunatnego i czarnego (Szostakowski, 1959). Jak podaje Starzyński (1952), bydło miejscowe czerwone chowano w woj. białostockim na wiele lat przed pierwszą wojną światową. Materiałem wyjściowym była odmiana bydła miejscowego, skoncentrowana zwłaszcza w powiatach: Wysokie Mazowieckie, Łomża i Ostrów Mazowiecka. Było to bydło niewielkiego wzrostu i ciężaru, odznaczało się niezłą mlecznością i dobrym wyzyskiwaniem paszy. Z tych krów drogą krzyżówek, których niepodobna już dzisiaj odtworzyć, powstało czerwone bydło białostockie.

Bydło czerwone polskie występowało z różnym nasileniem na całym obszarze województwa białostockiego. Pod wpływem ras importowanych wytworzył się typ bydła miejscowego, zachowującego charakterystyczne rasowe umaszczenie, podobne do bydła występującego w Kieleckim i Krakowskim, jednak różniące się od tego ostatniego bardziej brunatnym umaszczeniem oraz skłonnością do podszarości (Starzyński, 1952).

Pracę nad ulepszeniem bydła miejscowego w oparciu o ocenę wartości użytkowej rozpoczęto w województwie białostockim w okresie międzywojennym. Wykorzystywano wówczas sprowadzane z województwa krakowskiego buhaje tej rasy. Czołowymi reproduktorami były w tym okresie: Figlarz 17.I. i Gładysz 1.I, które wywarły znaczący wpływ na hodowlę białostocką dając liczne potomstwo.

Bydło hodowli białostockiej często

otrzymywało na wystawach i pokazach najwyższe nagrody. W latach 1930-1939 Białostoczczyzna dawała już dużą ilość materiału hodowlanego dla innych województw.

Wybuch wojny w 1939 roku przerwał wszelkie prace hodowlane. Księgi hodowlane znajdujące się w Białostockim Związku Hodowców Bydła Czerwonego Polskiego przy Izbie Rolniczej uległy zniszczeniu. Pewne prace hodowlane w oborach większej własności ziemskiej były prowadzone sporadycznie do roku 1941, tj. do momentu wkroczenia do woj. białostockiego wojsk niemieckich. Z tą chwilą wszelka praca hodowlana została przerwana. Okupant miał inne cele i inne metody hodowlane i natychmiast przystąpił do wcielania ich w życie. Na tereny ziemi białostockiej w sposób bezwzględny wprowadzono bydło nizinne czarno-białe, wschodnio-pruskie, a także buhaje czerwone duńskie. Hodowla bydła rodzimego w powiecie łomżyńskim została na skutek działań wojennych prawie doszczętnie zniszczona, jedynie powiat Wysokie Mazowieckie, dzięki temu, że nie był położony na szlaku działań wojennych, utrzymał pewne ilości bydła czerwonego polskiego (Starzyński, 1952).

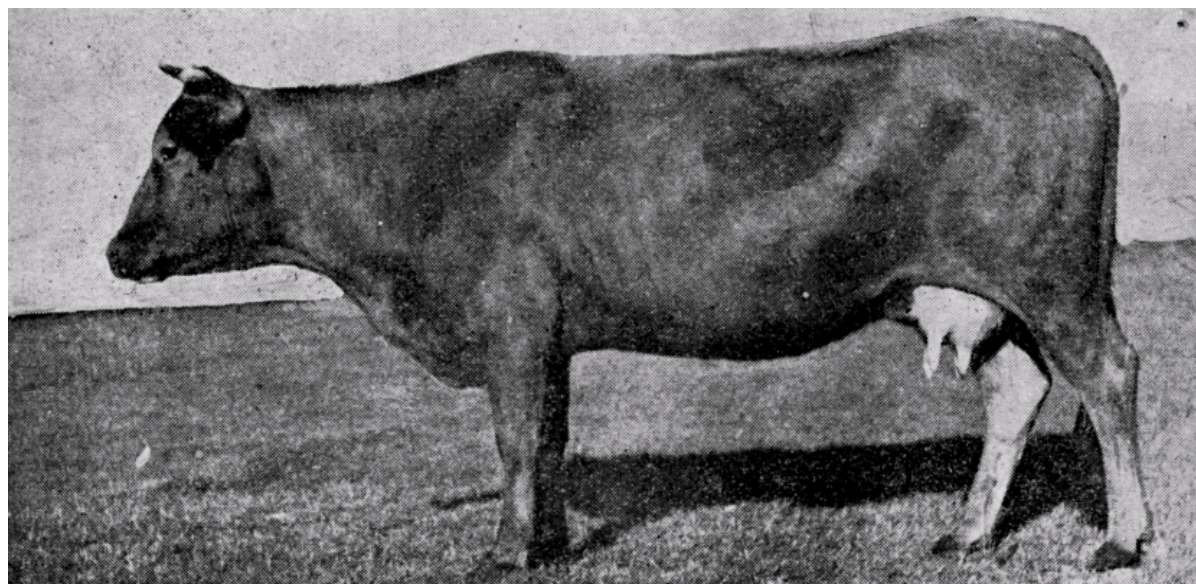
Rok 1945 przyniósł całkowite wyzwolenie i zorganizowanie administracji. Całe województwo białostockie zostało przeznaczone na rejon bydła czerwonego. W tymże roku powstały Białostocki Związek Hodowców Bydła Czerwonego Polskiego (BZHBCP) oraz koła kontroli użytkowości w powiatach: Wysokie Mazowieckie, Łomża i Bielsk Podlaski. Koła te skupiały wyłącznie krowy chłopskie. Prace hodowlane polegały wówczas na identyfikowaniu i wyborze

najlepszych zwierząt oraz kierowaniu ich do obór hodowlanych.

Od 1948 roku na terenach powiatów północnych województwa białostockiego również wprowadzono na punkty i stacje kopolacyjne buhaje rasy polskiej czerwonej, pochodzące z terenów województwa lub z Krakowskiego. Zdolnością do wybitnego przekazywania wartości użytkowej odznaczały się buhaje: Łuk i Zefir. Od tego roku rozpoczęło się zwiększanie zainteresowania białostocką hodowlą. Przejawiało się to we wzrastającej rokrocznie sprzedaży buhajów i krów do innych województw (lubelskie, kieleckie, warszawskie, olsztyńskie). Miarą docenienia wartości miejscowego bydła czerwonego był jego zakup przez Instytut Zootechniki

z przeznaczeniem do obory w Grodźcu. W roku 1949 na pokazie w Szepietowie sprzedano 25 buhajków hodowcom z woj. warszawskiego, a 52 buhaje i 15 krów do woj. białostockiego. W roku 1950 zakupiono ogółem na terenie województwa 2688 sztuk bydła czerwonego polskiego - buhajów, krów i jałowic łącznie. Z tej liczby, połowę zwierząt sprzedano do województwa białostockiego, pozostałe zaś do województw: warszawskiego, kieleckiego, lubelskiego, olsztyńskiego i krakowskiego.

Większość bydła, szczególnie krów, kupowały PGR do nowo organizowanych obór. W następnym roku także obserwowano duże obroty materiałem hodowlanym i użytkowym.

Krowa rasy czerwonej polskiej typu dolinowego Bereta (1953 r.)
Valley-type Polish Red cow Bereta (1953)

Zdrowotność zakupywanego bydła była bardzo dobra. W latach 1950 i 1951 reakcję na gruźlicę wykazał zaledwie 1% zwierząt a na brucelozę - jedynie 1 buhaj.

W październiku 1954 roku utworzono Mazowiecki Ośrodek Hodowlany Bydła Czerwonego Polskiego. Był on jednym z siedmiu ośrodków zorganizowanych na terenie Polski (Kwasieberski, 1962). Zlokalizowany był w zachodniej części województwa białostockiego w dolinach Bugu i Narwi, obejmując północno-zachodnią część powiatu bielskiego (okolice miasteczka Brańsk), powiat Wysokie Mazowieckie, zachodnią część po-

wiatu łapskiego z granicą od wschodu na rzece Narwi, powiat Zambrów z wyłączeniem zachodniego pasa oraz środkową część powiatu łomżyńskiego. Na tym terenie od kilkadziesiątu już lat była prowadzona praca hodowlana nad uszlachetnianiem i wyrównywaniem rasowym pogłowia bydła przez systematyczną ocenę wartości użytkowej, selekcję materiału hodowlanego i dobór odpowiednich osobników w oborach reprodukcyjnych i zarodowych, a w chowie masowym - przez stałe zasilanie terenu punktami kopolacyjnymi z poprawnie zbudowanymi buhajami rasy polskiej czerwonej.

Hodowla rodowodowa w Ośrodku pro-

wadzona była głównie gospodarstwach indywidualnych. Według Szczekina-Krotowa i in. (1955), główne nasilenie prac hodowlanych było w rejonie Wysokie Mazowieckie – Szepietowo, gdzie ocalało po wojnie najwięcej rodowodowego materiału. Duży wpływ na wyrównanie typu rasowego i podniesienie cech produkcyjnych bydła w chowie masowym wywarły odpowiednio wybrane, o wysokiej wartości hodowlanej rozplodniki rozstawione na punktach kopulacyjnych w terenie. Najlepsze buhaje użytkowane były przez koła prowadzące ocenę wartości użytkowej. W każdym kole w zależności od potrzeb stacjonowała pewna ilość reproduktorów zapisanych do księgi głównej. Zapewniało to każdemu hodowcy możliwość pokrycia krowy odpowiednim buhajem. W ośrodku dobierany był coraz lepszy materiał rozplodowy do uzupełniania ilości reproduktorów w sieci punktów kopulacyjnych. Ilość dobrych stadników wzrastała z każdym rokiem. Zapotrzebowanie terenu na wysokowartościowe pod względem hodowlanym rozplodniki przekraczało jednak możliwości produkcyjne zbyt małej ilości obór posiadających rodowodowy materiał o dużych walorach hodowlanych. Dlatego też, ilość stadników zapisanych do księgi głównej, utrzymywanych na punktach kopulacyjnych, w chowie masowym była bardzo mała. Przeważały buhaje zapisane do księgi wstępnej oraz te, które kwalifikowały się do licencji, lecz jeszcze jej nie otrzymały.

W hodowli mazowieckiej największą rolę odegrała obora Pawła Kuleszy (a od 1943 r. jego syna Franciszka) ze wsi Gołasze-Puszcza koło Wysokiej Mazowieckiej, z której pochodziła sławna linia żeńska krów, odznaczających się wybitną mlecznością i procentem tłuszczu – matek doskonałych reproduktorów.

Według Szostakowskiego (1959), rozpiętość masy ciała u krów od 280 do ponad 550 kg i buhajów od 450 do ponad 850 kg, świadczyła o dużych możliwościach tej rasy w powiększeniu kalibru zwierzęcia przez racjonalny wychów i żywienie oraz właściwą selekcję i dobór rozplodników. Autor ten sugerował możliwość doprowadzenia przeciętnej masy ciała krowy w chowie masowym do 450 kg a w oborach hodowlanych do 500 kg. Masa buhaja proporcjonalnie powinna wzrosnąć do ok. 800 kg.

Bydło polskie czerwone posiada szereg cennych właściwości, które podnoszą jego wartość

hodowlaną i stawiają na pierwszym miejscu w warunkach ekstensywnego chowu. Doskonale zaaklimatyzowane w surowym środowisku wzmocniło się konstytucyjnie, nabierając wyjątkowej odporności na złe warunki utrzymania oraz dobrej zdrowotności i długowieczności. Posiada przy tym cechy stosunkowo wysokiej mleczności i dobrego procentu tłuszczu w mleku. Należy podkreślić jego wyjątkową odporność na choroby zakaźne, w szczególności gruźlicę i zakaźne ronienie (brucelozę).

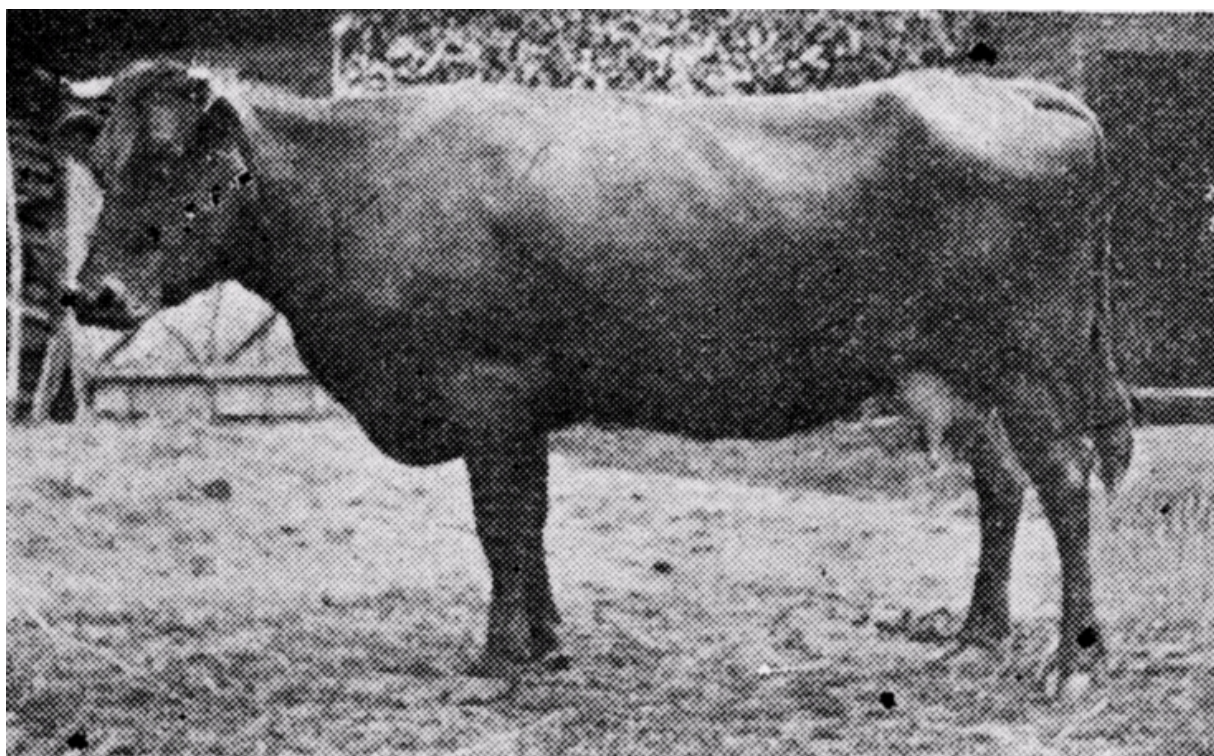
Szczekin – Krotow i in. (1955) podają, że w przypadku wydajności tłuszczu w mleku nie osiągnięto średniej przedwojennej, lecz chłopskie gospodarstwa województwa białostockiego podniosły przeciętną roczną wydajność tłuszczu od krowy o 17 kg i dorównały średniej od wszystkich krów kontrolowanych w Polsce. Wówczas bydło białostockie posiadało duże niewykorzystane rezerwy mleczne. Krowy te, z małymi wyjątkami, doily się znacznie ponad 300 dni, natomiast okres ich zasuszenia trwał bardzo krótko (ok. 30 dni).

Średnia mleczność krów związku białostockiego wynosiła w 1935 roku – 2822 kg a w 1952 – 3074 kg mleka. Dla porównania, wydajność krów związku warszawskiego wynosiła w 1935 roku - 2778 kg. Zanotowano wówczas, że najwyższą wydajność uzyskiwały krowy w wieku od 6 do 8 lat. Wydajność krów w tym wieku wynosiła w kolejności zestawionych grup 3026, 3060 i 3270 kg mleka rocznie. Reasumując zagadnienie mleczności bydła białostockiego, a głównie wysokomazowieckiego, należy stwierdzić, że posiadało ono wysokie właściwości mleczne, niewykorzystane w należyty sposób i dlatego odnotowywano niską średnią wydajność z całego pogłowia. Imponujące były natomiast rekordy. Pobiła je krowa Berta 34 G należąca do Franciszka Bagińskiego, która w 1949 r. dała 7139 kg mleka przy 3,79% tłuszczu. Najwyższa jej dzienna wydajność w roku 1951 wyniosła 33,2 kg przy rocznej wydajności 6896 kg mleka i 4,28% tłuszczu. Krowa ta w 1953 r. skończyła 14 lat i przez ten okres czasu wydała 12 cieląt.

Szczekin-Krotow i in. (1955) w szczegółowym opracowaniu monograficznym podają wzorcowe ujęcie charakterystyki badanego pogłowia bydła czerwonego polskiego na terenie Ośrodka, zamieszczając jednocześnie szczegółowe zalecenia dotyczące prowadzenia pracy ho-

dowlanej. Przy doborze linii stadników zalecają zwrócenie szczególnej uwagi na jednoczesny dobór żeńskich linii, a zwłaszcza na matkę i matkę ojca stadnika oraz radzą unikać bliskich inbredów na osobniki żeńskie. Ujemne skutki mogą wystąpić w tym przypadku w ostrzejszej formie niż przy inbredach na osobniki męskie. Przy zacieśnianiu chowu krewniaczego przez parę pokoleń notowano obniżenie wydajności mleka, zamiast podniesienia, jak można się było tego spodziewać opierając się na utartych przesłankach o utrwalaniu cech drogą inbreedingu. Przy połączeniu stadnika, posiadającego w rodowodzie krowy z niewielką wydajnością mleka, z krowami o wysokiej utrwalonej młeczności można otrzymać potomstwo młeczne, a w drugim, trzecim pokoleniu, przy odpowiednim doborze krów, zmienić kierunek użytkowości danej męskiej linii, jak to miało miejsce w linii Figla-

rza. Przy ustalaniu planu kojarzeń osobników męskich i żeńskich nie wystarczy zwracać uwagę tylko na wydajność sztuk żeńskich lub na potomstwo stadnika, gdyż nie z każdą dobrą krową dobry buhaj daje dobry przychówek. Jak mówili hodowcy, jedne linie dobrze się łączą a inne nie pasują do siebie. Przy wycenie stadników szczególną uwagę należy zwracać na ich rodzeństwo, jak również na wyniki otrzymane przy połączeniu interesujących nas linii. Kierując procesem kojarzenia zwierząt powinno się ujmować go kompleksowo, rozpatrując różne punkty widzenia. Przy dobieraniu zwierząt pod względem parametrów użytkowości zalecano jednocześnie dbać o warunki żywieniowe, pielęgnację i wychów młodziży. Autorzy opracowania wskazują na konieczność indywidualnego podejścia do każdego gospodarstwa i poszczególnych zwierząt w stadzie.

Krowa Milutka (1954 r.)
Milutka cow (1954)

Pod koniec lat sześćdziesiątych pogłowie bydła rasy polskiej czerwonej liczyło około 2 mln zwierząt, tj. ok. 18% krajowego pogłowia bydła. Postępujący gwałtownie proces zmniejszania pogłowia bydła polskiego czerwonego był wynikiem

utrwalonej jego niskiej młeczności, nieodpowiadającej wymaganiom intensywnej produkcji. Chowane głównie w drobnych gospodarstwach chłopskich, napotykało trudności w prowadzeniu systematycznej selekcji i doborze. W efekcie, nie osią-

gano pożądaných rezultatów w postaci znacznego zwiększenia wydajności mleka w szerokiej populacji. Tendencja do intensyfikacji rolnictwa rozpoczęta w latach siedemdziesiątych, spowodowała wyparcie bydła czerwonego z większej części ob-

szaru jego pierwotnego bytowania. Było to również w dużej mierze następstwem zarządzeń administracyjnych. W Polsce północnej i centralnej bydło czerwone zastąpiono czarno-białym a w południowo-wschodniej – czerwono-białym.

Literatura

Kwasieberski M. (1962). Poradnik chowu bydła. PWRiL, Warszawa.

Starzyński A. (1952). Bydło polskie czerwone w woj. białostockim. *Prz. Hod.*, 8: s 52; 9: s. 5.

Szczekin–Krotow W., Lewicki C., Trzaskowski J. (1955). Badania nad bydłem czerwonym polskim

powiatu Wysokie Mazowieckie. *Rocz. Nauk Rol.*, 72-D.

Szostakowski S. (1959). Zarys rozwoju hodowli Bydła Czerwonego Polskiego w białostocczyźnie w latach 1945-1955. W: *Z badań nad bydłem czerwonym polskim. Rocz. Nauk Rol.*, 82-D: 1-102.

POLISH RED CATTLE IN NORTH-EASTERN POLAND

Summary

Polish Red cattle appeared in the whole of Białystok voivodeship with varying degrees of intensity. The imported breeds have led to the establishment of the local type of cattle with characteristic coat colour similar to cattle found in the Kielce and Kraków regions, but differing from the latter in browner coat colour and propensity for grey shade. Work on the improvement of local cattle based on the evaluation of productive value was began in the Białystok voivodeship in the interwar period, using red bulls imported from the Kraków voivodeship. The outbreak of war in 1939 put a stop to all breeding efforts. Herdbooks in the Białystok Polish Red Cattle Breeders Association attached to the Chamber of Agriculture were destroyed. The year 1945 brought liberation and organization of administration. The whole Białystok voivodeship was designated as an area for the breeding of red cattle. In October 1954, the Mazowsze Polish Red Cattle Breeding Centre was founded as one of seven centres established in Poland. In the late 1960s, the Polish Red cattle population was about 2 million head, i.e. 18% of the entire population of cattle in Poland. The rapid process of declining population of Polish Red cattle resulted from its permanently low milk yield which failed to satisfy the requirements of intensive production. Red cattle, raised mainly in small peasant farms, faced problems in systematic selection. As a result, no desirable results in the form of increased milk yield in large populations were obtained. In the 1970s, red cattle were ousted from most of their original area. This was also largely the result of administrative decisions. In north and central Poland, red cattle were replaced with Black-and-White, and in south-eastern Poland with Red-and-White cattle.